

شاگردان شیخ بهایی

محمد علی حسن زاده

چکیده

در این نوشتار، شاگردان شیخ بهایی معرفی شده‌اند. نخست شاگردانی که، بر اساس شهرت و تأثیرگذاری در حوزه خودشان، و این که در کتب تراجم شرح حال مفصلی دارند، آورده، و در ادامه، کسانی که تنها اجازه روایت دارند و فقط نام آن‌ها در زمره شاگردان آمده، معرفی شده‌اند.

کلید واژه‌ها: شیخ بهایی، اجازه‌های حدیثی، فیض کاشانی، مجلسی پدر.

درآمد

جبل عامل، منطقه‌ای کوهستانی در جنوب لبنان است. جنوب لبنان و منطقه جبل عامل، نامی است که در تاریخ تشیع، سوابق درخشانی دارد. شیعیان این خطه، در جهاد و مبارزه، استواری و پایداری در برابر دشمنان اسلام، و عشق و اخلاص نسبت به مولی الموحدین حضرت علی علیه السلام و اهل بیت علیهم السلام، مشهورند.

از قرن‌های پیش تاکنون، علما و بزرگان زیادی از این سرزمین برخاسته‌اند که هر یک افتخاری بس بزرگ برای اسلام و مسلمین‌اند. فقهای نامدار و سرشناسی همچون: شهید اول، محقق ثانی، شهید ثانی، علامه سید محسن امین و سید عبدالحسین شرف الدین عاملی و ... یکی دیگر از این فرزندان، محمد بن حسین بن عبد الصمد الحارثی العاملی الهمدانی الجبعی، معروف به شیخ بهایی است (اعیان الشیعه: ج ۹ ص ۲۳۵).

مختصری از زیست نامه شیخ بهایی

نسبت خاندان شیخ بهایی، به حارث همدانی، یار با وفای حضرت علی علیه السلام می‌رسد، همو که خطاب حضرت امیرالمؤمنین علیه السلام:

یا حار همدان من یمت یرنی من مؤمن أو منافق قبلا (امالی شیخ مفید: ص ۷)
به اوست .

آن بزرگوار در علوم مختلف همچون فقه، اصول، تفسیر، حدیث، رجال، درایه، ادبیات، ریاضیات، جبر، هندسه، هیئت، جفر و ... یگانه دوران بود، و به حق می‌توان گفت: فقیه ربانی و عارف صمدانی و اصولی اصیل، ریاضی دان بی‌بدیل و علامه زمان، زبده متقدمین و متأخرین در تحقیق، رییس محققین، و در دقت، پیشوای مدققین و در تحریر، با فصاحت تمام، و در تقریر و تدریس، یگانه زمان خویش بود، که در جامعیت و تنوع علوم و دانش، کمتر نظیری می‌توان بر او یافت .

فرزانه برومند، شیخ بهایی، خوشه چین خرمن عالمی است که ثمره اندیشه‌شان، قرن‌های متمادی مشام انسان‌ها را معطر ساخته است. افکار بزرگ شخصیت‌هایی چون: ملا عبدالله بن شهاب الدین مدرس یزدی، ملا علی مذهب، مولانا افضل قاضی، حکیم الدین محمود، محمد باقر یزدی و احمد کچایی، در اندیشه و فکر او جای پیدا کرده است.

با وجود سفرها و منصب‌های اجرایی که شیخ با استفاده از آن‌ها، به ترویج مکتب تشیع مبادرت می‌ورزید و کارهای عمرانی فراوان مانند بناهای به یاد ماندنی در شهرهای مختلف، از جمله: مرقد امیر المؤمنین علیه السلام، مسجد امام اصفهان و ... از خود به یادگار گذاشته است، آن بزرگوار، هیچ‌گاه از امر مهم تألیف و تصنیف غافل نمانده، به طوری که در علوم مختلف، تألیفاتی دارد که رقم آن‌ها به ۶۰ عنوان می‌رسد. از جمله تألیفات وی عبارتند از:

مفتاح الفلاح فی عمل الیوم و اللیلة، العروة الوثقی در تفسیر سوره حمد، شرح *چهل حدیث*، که شاید از نظر علمی بهترین کتابی است که تاکنون با عنوان *چهل حدیث* تألیف شده است، *مشرق الشمسین* در تفسیر آیات الأحکام، *حلائق المقربین* در شرح صحیفه سجادیه، *جامع عباسی، الاثنی عشریات الخمس، الفوائد الصمدیة* در نحو، که برای برادر خود، عبد الصمد، نوشته است، *بحر الحساب* در علم حساب، *کشکول*، اولین کتاب با نام *کشکول* از شیخ بوده و پس از او، این نام برای کتب بسیاری انتخاب شد، *دیوان اشعار عربی و فارسی* و ...^۲

تربیت شاگردان

شیخ بهایی، تنها مرد تتبع و تحقیق و نگارش نبود، بلکه در تدریس و تربیت شاگردان، از مردان موفق زمان خود به شمار می‌رفت. وی به خوبی دریافته بود که بهترین شیوه برای حفظ و حراست

۱. اصل شعر از ابوهاشم سید حمیری است، و متضمن کلامی است که حضرت آن را خطاب به حارث همدانی ایراد فرمودند.
۲. برای تفصیل شرح حال شیخ بهایی، رجوع کنید به: *امل الامل*: ج ۱ ص ۱۵۵؛ *روضات الجنات*: ج ۷ ص ۵۶؛ *اعیان الشیعة*: ج ۹ ص ۲۳۴؛ *ریحانة الادب*: ج ۳ ص ۳۰۱؛ *الذریعة*: ج ۲ ص ۲۹؛ *طبقات اعلام الشیعة*: قرن ۱۱ ص ۸۵

از سخنان پیشوایان دین، که در هر زمان ممکن است مورد تعرض و دست‌برد خائنان قرار گیرد، انتقال معارف، به سینه دل‌سوختگان مکتب اهل بیت می‌باشد.

از خدمات بزرگ و فعالیت‌های ارزنده این شخصیت علمی، تربیت شاگردان ممتاز و نمونه‌ای است که هر یک از آن‌ها، از بزرگان و شخصیت‌های برجسته علمی به شمار می‌آیند.

در میان این جمع پارسا، می‌توان از نام‌های زیر، به مثابه چهره‌های برجسته محافل علمی شیخ بهایی یاد کرد:

۱. ملا محسن فیض کاشانی (ت ۱۰۰۷، م ۱۰۹۱)

ملا محسن فیض کاشانی، از مفاخر دانشمندان و نامی‌ترین علمای ذوفنون ما در آن عصر بوده است. نامش محمد بن مرتضی، مشهور به ملا محسن، و تخلصش فیض بوده است. در تمامی رشته‌های علوم و فنون عقلی و نقلی، دست داشته، بلکه استاد بوده و کتاب نوشته است. به تعبیر «ریاض العلماء»، «جامع الرواة»، «روضات الجنات»، «مستدرک الوسائل»، «أمل الأمل» و...، عالمی بزرگوار، فقیهی توانا، حکیمی متألّه، عارفی عامل و محدثی محقق بود. بین علما از منزلت و مقام والایی برخوردارند. در کثرت تصنیف و تألیف، زیبایی و ترتیب و تنوع علمی، مشهور است. جد پدری، پدر، برادر و فرزندان او نیز، از عالمان بودند. ایشان دارای تألیفات گرانقدر و در بعضی موارد، بی‌نظیر در علوم مختلف اسلامی مانند: فقه، اصول، حدیث، اخلاق، عقاید، هیئت، ادعیه و ادکار و فلسفه، اشعار فراوانی نیز به زبان فارسی و عربی از ایشان بر جای مانده و چاپ گردیده است. تألیفات متعدد، متنوع و در برخی موارد بی‌نظیر و محققانه، گویای گستردگی ابعاد شخصیتی و علمی اوست. مرحوم علامه طباطبایی در «مهر تابان»، درباره آثار وی می‌فرماید:

این مرد، جامع علوم است، و به جامعیت او، در عالم اسلامی، کمتر کسی را سراغ داریم. و ملاحظه می‌شود که در علوم، مستقلاً وارد شده و علوم را با هم خلط و مزج نکرده است؛ در تفسیر صافی که روش تفسیر روایی دارد، ابتدا وارد مسائل فلسفی و عرفانی و شهودی نمی‌گردد، در اخبار، کسی که کتاب وافی او را مطالعه کند، می‌بیند یک اخباری صرف است و گوئی اصلاً فلسفه نخوانده است، در کتاب‌های عرفانی و ذوقی نیز، از همان روش تجاوز نمی‌کند و از موضوع خارج نمی‌شود.

۲. محمد بن ابراهیم، معروف به ملا صدرا (م ۱۰۵۰)

صدر المتألّهین، از زمره فیلسوفان بزرگ متألهی است که در هر چند سده، یکی، پا به عرصه وجود می‌نهد. در سه سده گذشته، وی بزرگ‌ترین فیلسوف اسلامی است که در فلسفه یونانی و اسلامی، سرآمد و بنیان‌گذار مکتبی فلسفی بوده است. فراگیری و پژوهش فلسفی ما، همواره بر آثار او مبتنی بوده، به خصوص /سفر که از مهم‌ترین کتاب‌های فلسفی قدیم و جدید به شمار می‌آید و بنیان دیگر آثار او بر آن نهاده شده است. افتخار فلاسفه پس از او در این است که در آثارشان، از

نوشته‌های او بهره بگیرند و خود را شاگرد مکتب او برشمارند. او در شیراز، از پدری صالح به نام ابراهیم بن یحیی قوامی متولد شده است، و گفته‌اند وی از وزیران دولت فارس به مرکزیت شیراز و از خاندان محترم قوامی بود. وقتی پدرش وفات یافت، صدرا برای تکمیل تحصیلات خود، به اصفهان که مرکز دانش و دولت در عهد صفویه بوده است، مهاجرت کرد. از بررسی زندگی صدر المتألهین مشخص می‌شود، هنگامی که وی به اصفهان می‌رفت، دارای مقام علمی و عملی ممتازی بوده است؛ زیرا در ابتدای ورود به حوزه اصفهان، در درس شیخ بهاء الدین عاملی شرکت نمود، در حالی که هر کسی شایستگی حاضر شدن در درس شیخ بهائی، شیخ الاسلام آن زمان را نداشت. از روش او در نوشتن، به خوبی نمایان است که وی دارای اندیشه واحدی است، که در تمام آثارش به سوی آن در حرکت و تلاش است، و این اندیشه را او به طور خلاصه چنین بیان می‌کند: «إنَّ الشرع و العقل متطابقان»، و این اندیشه عمیق، دارای دو جزء یا دو طرف است: طرف اول، تأیید عقل است نسبت به شرع. صدر المتألهین، کتاب‌های فلسفی خود را در همین موضوع نگاشته است، و هدف او تأیید متن و محتوای شریعت اسلامی توسط فلسفه است. طرف دوم، تأیید شرع است نسبت به عقل، و کتاب‌های دینی‌اش را در این باره بنیاد نهاده است، و هدف او این است که آنچه را در فلسفه خود آورده، به کمک شریعت تأیید کند. *الأسفار الأربعة*، که آن را حکمت متعالیه در أسفار العقلیه نیز می‌نامند، درباره دو موضوع بحث می‌کند: الیهیات و معاد؛ *شواهد ربوبیه*، خلاصه نظریه‌های وی در مسائل فلسفی در این کتاب گردآوری شده است، چنان‌که خود در مقدمه به آن اشاره نموده است؛ *اسرار الآیات و انوار البینات*، در شناخت رموز آیات خدای تعالی و صنایع و حکم آن، *المشاعر، الحکمة العرشیه*، شرح الیهادیة الاثیریه، *رسالة القضاء و القدر*، شرح *اصول الکافی*، *تفسیر القرآن الکریم* که مشتمل بر تفسیر تعدادی از سوره‌ها و آیه‌های قرآن است.

۳. ملا محمد تقی مجلسی (۱۰۷۰)

ملا محمد تقی مجلسی اصفهانی، مشهور به علامه مجلسی اول، پدر ملا محمد باقر مجلسی، از اعظام علمای شیعه و مفاخر دانشمندان اواسط عصر صفوی است. بزرگ مردی که با همت بلند و پشتکار پر ارزش و تألیفات گرانقدر او، مذهب تشیع، رونقی به سزا یافت. مؤلف *روضات الجنات*، در شرح حال مجلسی اول می‌نویسد: نسب او از جانب پدر منتهی می‌شود به حافظ بزرگ ابونعیم اصفهانی.

محدث قمی بدین گونه از او یاد می‌کند: ابو نعیم اصفهانی حافظ احمد بن عبدالله بن احمد بن اسحاق بن موسی بن مهران اصفهانی، از بزرگان محدثین و راویان و حفاظ و ثقات است. از بسیاری از افاضل، اخذ حدیث کرده و بسیاری هم از او حدیث شنیده‌اند.

علامه مجلسی اول از تعلیم و تربیت خاصی برخوردار بوده است که نشانه اصالت خانوادگی اوست. او که شخصاً هم دلی پاک و اندیشه‌ای تابناک داشت و قلبش مالا مال از محبت و عشق به خاندان عصمت و طهارت علیهم‌السلام بود، با بهره‌وری از اصالت خانوادگی و زحمات بی‌گیر و قابل ملاحظه در راه کسب علم و کمال چندان کوشید، تا به مقام والایی از علم و عمل رسید، آنچه که محمد تقی مجلسی را بیش از همه مجذوب شیخ بهایی کرده بود، علاوه بر تسلط او بر علوم شرعی، سیر و سلوک روحانی و زهد و قناعت آن عارف و فقیه پر آوازه بود. از این رو، همراهی محمد تقی مجلسی با شیخ، از ابتدای دوران تحصیل تا اواخر عمر شیخ ادامه داشت. وی علاوه بر آن، از مجلس درس علمای دیگری همچون میر فندرسکی، قاضی ابو السرور، امیر اسحاق استرآبادی، شیخ عبدالله بن جابر عاملی (پسر عمه‌اش) و ملا محمد قاسم عاملی (دایی‌اش) نیز بهره برده است.

از آثار قلمی وی می‌توان به این عناوین اشاره کرد: *آداب نماز شب، احواء الاحیاء فی شرح تهذیب الحدیث، اربعون حدیثاً، ترجمه صحیفه الرضا، روضة المتقین* در شرح من لایحضره الفقیه به زبان عربی، و *لوامع قدسیه* به زبان فارسی بر آن کتاب، *زاد السالکین* سیر و سلوک یا مجاهدیه، شرح زیارت جامعه کبیره و شرح خطبه همام ...

۴. شیخ فاضل جواد بن سعد الله بن جواد البغدادی الکاظمی (م ۱۰۶۵)

جواد بن سعید یا سعد الله بن جواد بغدادی کاظمی، عالمی فاضل، محقق، جلیل القدر بود. در فقه و اصول و معقول و منقول، تفسیر و ریاضی و دیگر علوم متداول روز، تحقیقات به‌سزایی داشت. دارای حافظه‌ای قوی و ادراکی نافذ، و تمام لحظات وی در تحصیل علوم مصروف بود. از تألیفات وی می‌توان به *مسالک الافهام فی شرح آیات الاحکام (الذریعة الی تصانیف الشیعة: ج ۲۰ ص ۳۷۷)*، شرح جعفریه محقق کرکی، شرح خلاصه الحساب شیخ بهایی، شرح دروس شهید اول و غایه المأمول فی شرح زیادة الاصول (همان: ج ۱۶ ص ۱۵) اشاره کرد.

۵. بدر الدین عاملی (م بعد ۱۰۶۰)

فقیه امامی، محدث، محقق که در ماه ذیقعد سال ۱۰۲۶، شیخ بهایی برایش اجازه حدیث بر نسخه‌ای از شرح الفیه پدرش داد. بعضی از تألیفات شیخ بهایی را شرح نموده است، مثل: *الاتنا عشریة در صلاة و صوم، زیادة الاصول در اصول فقه. وی رساله‌ای در عمل به خیر واحد نگاشته و اسم آن را عیون جواهر النقاد فی حجیة اخبار الآحاد گذاشته است (همان: ج ۱ ص ۴۲).*

۶. سید حسین بن حیدر الکرکی (م ۱۰۴۱)

معروف به مجتهد یا مجتهد کرکی، و گاهی از وی به مفتی اصفهان یاد می‌شود. در روایت تمامی کتاب‌های فقه و تفسیر و حدیث، از شیخ بهایی اجازه داشت. از مشایخ محقق سبزواری و ملا محمد تقی مجلسی است. در کتاب‌های تراجم *(تکملة أمل الأمل: ص ۱۸۰)*، از وی به عنوان کثیر الشیوخ

یاد شده است. از تألیفات او، کتاب الاجازات، الرسائل الكثيرة (الذريعة إلى تصانيف الشيعة: ج ۱۰ ص ۲۵۴) می‌باشد (ریاض العلماء: ج ۲ ص ۸۸؛ روضات الجنات: ج ۲ ص ۳۲۷).

۷. خلیل بن الغازی القزوینی (ت ۱۰۰۱، م ۱۰۸۹)

زادگاه و موطن ملا خلیل، قزوین است. وی، استاد در علم فقه و کلام و حدیث بود. فردی مدقق، محقق، دارای کمالات و فضایل که کراماتی به او منسوب است. قبل از سن سی سالگی، مدتی تولیت موقوفات حضرت عبدالعظیم در اختیارش بود، و در آن آستان شریف مشغول تدریس بود. مدتی بعد به مکه عزیمت نمود و در آنجا مجاورت نمود، و حاشیه مجمع البیان را در آنجا تألیف نمود. از تألیفات اوست: الجمل یا المجمع، حاشیه شرح شمسیه قطب رازی، حاشیه عدة الاصول شیخ طوسی، حاشیه مجمع البیان طبرسی، رساله حرمت توتون، رساله حرمت نماز جمعه در زمان غیبت، رموز التفاسیر الواقعة فی الکافی و الروضة، شرح کافی به زبان فارسی (الصفافی) و عربی (الشافعی)، رساله نجفیه در جواب سؤال نجف قلی بیگ (الذريعة إلى تصانيف الشيعة: ج ۱۱ ص ۲۲۸) و رساله قمیه در جواب نذر علی بیگ (همان: ج ۱۱ ص ۲۲۲) و تعلیقات بر توحید ابن بابویه (جامع الرواة: ج ۱ ص ۲۹۸؛ أمل الأمل: ج ۲ ص ۱۱۲).

۸. رفیع الدین محمد بن حیدر الحسینی الطباطبائی النانینی (میرزا رفیعا) (ت ۹۹۷، م ۱۰۸۲)

عبارات علما در مورد وی قابل دقت و جالب است: فقیه اصولی، حکیم متکلم، حاوی فروع و اصول، جامع معقول و منقول. حال وی در جلالت قدر و عظمت شأن و رفعت مقام و تبحرش در علوم عقلی و دقت نظر، مشهورتر از آن است که ذکر شود، و بالاتر از این است که در عبارت بگنجد. از تألیفات وی عبارت است: اقسام التشکیک و حقیقته، الثمرة فی تلخیص الشجرة، حاشیه اصول کافی، حاشیه شرح ارشاد اردبیلی، حاشیه شرح اشارات خواجه نصیر طوسی، حاشیه مختصر الاصول عضدی، حاشیه صحیفه سجادیه، حاشیه مختلف علامه، حاشیه مدارک الاحکام، الشجرة الالهیه (مشمول بر جواب سوال و شبهه‌هایی است که ممکن است به ذهن هر پرسشگری برسد)، شرح حدیث حدوث الأسماء. وفات میرزا رفیع الدین، در سال ۱۰۸۰، در اصفهان و حدود ۸۵ سالگی بود، و در مقبره تخت فولاد آن شهر مدفون گردید (أمل الأمل: ج ۲ ص ۳۰۹).

۹. زین الدین بن محمد بن حسن، نوه شهید ثانی (ت ۱۰۰۹، م ۱۰۶۳)

در شهر جبل عامل متولد شد، و از همان سنین کودکی شروع به تحصیل علم نزد پدرش نمود. بعد از مسافرت به عراق، به ایران آمد و در شهر اصفهان در مجلس درس شیخ بهایی حاضر شد، و مدت زیادی ملازم وی بود. در سال ۱۰۳۰ هـ (سال رحلت شیخ بهایی)، به مکه عزیمت نمود و بعد از بیست سال اقامت در مکه، به زادگاه خویش برگشت. سپس دوباره به مکه برگشت و در آنجا اقامت نمود، و در همان جا در سن پنجاه و چهار سالگی دار فانی را وداع گفت. گفته شده که وی به خاطر شدت احتیاطش، کتابی تألیف ننمود (همان: ج ۱ ص ۹۲).

۱۰. عبد الوحید بن نعمه الله بن یحیی الجیلانی الأسترآبادی (م حدود ۱۰۸۰)

واعظ، حکیم، فقیه امامی، مفسر، متکلم، عارف و ... صفاتی است که در کتب تراجم به وی نسبت داده شده است. تعداد تصنیفات و تألیفات وی بیش از پنجاه عدد است، که در این جا به بخشی از آن اشاره می شود: *آداب أخوة (الذریعة إلى تصانیف الشیعة: ج ۱ ص ۱۳)*، *آینه غیب نما در اسرار و احوال قلب (همان: ج ۱ ص ۵۴)*، *اسرار التوحید در شرح اسم اعظم (همان: ج ۲ ص ۴۳)*، *اسرار الزکاة و الصوم و الحج و غیرها (همان: ج ۲ ص ۴۵)*، *أعلى علیین در بیان معنی عبادت و حقیقت آن (همان: ج ۲ ص ۲۴۳)*، *أنیس الواعظین (همان: ج ۲ ص ۴۶۹)*، *الحبل المتین در آداب دعاء و دعا کننده (همان: ج ۶ ص ۲۳۹)*، *الحق الیقین در احوال مرگ و قیامت (همان: ج ۷ ص ۴۱)*، *زاد راه نجات (همان: ج ۱۲ ص ۲)*، *العروة الوثقی در فضائل أئمة اطهار (همان: ج ۱۵ ص ۲۵۱)*، *مصباح الهدایة در شناخت حق و الباطل (همان: ج ۲۱ ص ۱۲۳) و ...*

۱۱. عبد اللطیف بن علی بن أحمد بن أبی جامع الحارثی الشامی العاملی (م ۱۰۵۰)

شیخ حر در توصیف وی چنین می نویسد: *كان فاضلاً عالماً محققاً صالحاً فقیهاً، قرأ عند شیخنا البهائی و ... (أمل الأمل: ج ۱ ص ۱۱۱)*.

چندین اجازه از استادش اخذ نموده است. از تألیفات اوست: *جامع الاخبار (الذریعة إلى تصانیف الشیعة: ج ۵ ص ۲۸)*، *كتاب المنطق (همان: ج ۲۳ ص ۵۲)*، *شرح استبصار (همان: ج ۱۳ ص ۸۵)*، *شرح تهذیب (همان: ج ۱۳ ص ۱۵۷)*.

۱۲. علاء الدین عبد الخالق، معروف به قاضی زاده کرهرودی

از آثار وی است: *الاعتقادیة (همان: ج ۲ ص ۲۲۸)*، *الإمامة (همان: ج ۲ ص ۳۲۸)*، *التحفة الشاهیة (همان: ج ۳ ص ۴۴۳)*، *السراج المنیر (همان: ج ۱۲ ص ۱۶۲)*؛ *أعیان الشیعة: ج ۷ ص ۴۵۸*.

۱۳. شیخ زین الدین علی بن سلیمان بن درویش بن حاتم القدیمی البحرانی (م ۱۰۶۴)

به خاطر ملازمت و ممارستش با حدیث، به ام الحدیث شهره شده است. رساله ای در باب نماز جمعه و مناسک حج و جواز تقلید، و حاشیه بر *مختصر النافع* محقق حلی و *تهذیب الاحکام* شیخ طوسی، از آثار اوست (*أمل الأمل: ج ۲ ص ۱۸۹*؛ *ریاض العلماء: ج ۴ ص ۱۰۲*).

۱۴. نجیب الدین علی بن محمد بن مکی جبل عاملی جبعی (زنده در سال ۱۰۴۱)

از افاضل علمای امامیه، فقیه فاضل، محدث کامل، متکلم مدقق و از شاگردان شیخ بهایی و دیگر اکابر وقت بود. خطی خوب و حافظه عجیبی داشت. اشعار نغز و طرفه می گفت. دیوان استاد خود، صاحب معالم را جمع و تدوین نموده است، و از اساتید خود، و هم به واسطه پدر خود، از جد خود، از شهید ثانی روایت می نماید. به بلاد بسیاری از حجاز و یمن و هند و عجم و عراق مسافرت ها نمود. از تألیفات اوست: *حساب الخطأین، رحلت منظومه، شرح اثنا عشریه صاحب معالم (أمل الأمل: ج ۱ ص ۱۳۰)*.

۱۵. قاسم بن محمد الحسنی الطباطبائی (م حدود ۱۰۶۰)

اردبیلی، در جامع الروات، از وی بدین گونه نام می‌برد: قاسم بن محمد طباطبایی حسنی حسینی زواره‌ای قهپایی، در قهپا (کوهپایه اصفهان) متولد، سپس به اصفهان منتقل شد، و حدیث را از شیخ اعلم افضل اکمل، بهاء الملة و الدین، شیخ بهایی شنید. دانشمندی جلیل القدر، عظیم الشأن، بلند جایگاه، ثقه فاضل کامل، توانای در علوم عقلی و نقلی، دارای خصال نیکو بود. تعلیقاتی بر کتب اربعه و سایر کتب فقهیه و کلامیه و اصولیه دارد. همچنین رساله‌ای در بدهاء و رساله‌ای در فلاحه، از آثار قلمی آن بزرگوار است (جامع الرواة: ج ۲ ص ۲۱).

از تألیفات گران سنگ او می‌توان به مجمع الرجال اشاره کرد، که یکی از کتب جامع رجالی است. عنایه الله قهپایی این کتاب را از پنج کتاب رجالی پیشین شیعه امامیه؛ رجال نجاشی، فهرست، رجال شیخ طوسی، رجال کشی و ضعفاء احمد بن حسین غضایری گردآورده است.

۱۶. نظام الدین محمد بن الحسین القرشی الساوجی (ت حدود ۱۰۰۰، م حدود ۱۰۴۰)

فقیه، محدث، نقاد، آگاه به علم رجال بود. بعد از وفات شیخ بهایی، جایگاهش نزد شاه عباس صفوی والا و بالا بود. قبل از سن چهل سالگی در آستان حضرت عبدالعظیم حسنی، کرسی تدریس داشت (ریاض العلماء: ج ۵ ص ۲۴۲). شرح إرشاد المسترشدين (الذریعة إلى تصانیف الشیعة: ج ۱۳ ص ۸۱)، الصحیح العباسی (همان: ج ۱۵ ص ۱۵)، تمییم الجامع العباسی (همان: ج ۳ ص ۳۴۰)، زینة المجالس (همان: ج ۱۲ ص ۹۵)، رجال الشیخ نظام الدین محمد (همان: ج ۱۰ ص ۱۴۴)، از آثار اوست.

۱۷. محمد تقی بن ابی الحسن الأسترآبادی (زنده در سال ۱۰۲۸)

فاضل، عالم جلیل القدر و فقیه بود (أصل الأصل: ج ۲ ص ۲۵۱). از آثار اوست: تذکرة العابدین (الذریعة إلى تصانیف الشیعة: ج ۴ ص ۳۹)، شرح خطبه شرائع (همان: ج ۱۳ ص ۲۲۱)، رساله‌ای در نماز جمعه (همان: ج ۱۵ ص ۶۸)، چهل حدیث همراه با شرح فارسی (همان: ج ۱ ص ۴۱۳).

۱۸. محمد بن نصار الحویزی

فاضل، عالم، جلیل، از اوصافی است که شیخ حر در أمل الأمل برای وی آورده (أصل الأصل: ج ۲ ص ۳۱۰). شرح ألفیة الشهیدية و حاشیه بر آن، کتابی فی الأصول (الذریعة إلى تصانیف الشیعة: ج ۲ ص ۱۷۴)، الإمامة (همان: ج ۲ ص ۳۳۷)، از آثار وی است.

۱۹. شیخ ابراهیم بن ابراهیم بن الشیخ فخر الدین العاملی

شیخ حر عاملی در أمل الأمل در توصیف وی چنین می‌گوید: کان فاضلاً صدوقاً صالحاً شاعراً اديباً، توفي فی طوس (أصل الأصل: ج ۱ ص ۲۵). از آثار اوست: رحلة المسافر و غنیته عن المسامر (الذریعة إلى تصانیف الشیعة: ج ۱۰ ص ۱۷۰)، و دیوان شعر (همان: ج ۹ ص ۱۴). قسمتی از شعرش که در مدح شیخ بهایی سروده، چنین است:

شیخ الأنام بهاء الدین لا برحت سحائب العفو ینشیها له الباری مولی، به اتضحت سبل الهدی و غذا لفقده الدین فی ثوب من القار و المجد أقسم لا تبدو نواجذه حزناً و شق علیه فضل أطمار و العلم قد درست آیاته و عفت عنه رسوم أحادیث و أخیار (أمل الآمل: ج ۱ ص ۲۵)

۲۰. احمد بن زین العابدین علوی عاملی جبعی دریافت اجازه‌نامه از شیخ بهایی در سال ۱۰۱۸ (فهرست نسخه‌های خطی کتابخانه گوهر شاد: ج ۱۴ ص ۳۸۴).

۲۱. احمد بن شیخ محمد بن شیخ ماجد نجفی دریافت اجازه‌نامه از شیخ بهایی (فهرست نسخه‌های خطی کتابخانه ادبیات تهران: ج ۲ ص ۷۴۱).

۲۲. احمد بن عبد الحی شریف دریافت اجازه‌نامه از شیخ بهایی در دهه نخستین ذی‌قعدة ۱۰۱۲ (فهرست نسخه‌های خطی کتابخانه مجلس سنا: ج ۱ ص ۱۰ نسخه شماره ۲۲۵).

۲۳. احمد بن محمد بن احمد بن نعمت الله خاتونی دریافت اجازه‌نامه از شیخ بهایی در اواخر ربیع الاول ۱۰۲۹ (فهرست نسخه‌های خطی کتابخانه مرعشی: ج ۱ ص ۲۵۰ نسخه شماره ۲۲۲).

۲۴. احمد جیلانی (لاهیجانی) از اثر اوست: الفرائد الشمسیه فی شرح الفوائد الصمدیه که برای فرزندش شمس الدین محمد نوشته (طبقات اعلام الشیعه: قرن ۱۱ ص ۱۹ و ۳۷).

۲۵. اردستانی دریافت اجازه‌نامه از شیخ بهایی در ۱۰۲۹ (مجله تراثنا: ج ۷ ص ۱۵۲).

۲۶. امین الدین محمد دریافت اجازه‌نامه از شیخ بهایی در سال ۹۹۶ (الدریعه إلى تصانیف الشیعه: ج ۱۱ ص ۲۴).

۲۷. حاجی بابا میرزا جان قزوینی شیخ بهایی چند بار به قزوینی اجازه روایت داده است: در سال ۱۰۰۷ و ۱۰۱۶ و ۱۰۲۰ (فهرست نسخه‌های خطی کتابخانه مجلس: ج ۳۸ ص ۳۴۴ نسخه ۱۴۲۳۳؛ فهرست نسخه‌های خطی کتابخانه فاضل خوانساری: ج ۱ ص ۳۷ نسخه شماره ۴۶).

۲۸. مولا جمشید

دریافت اجازه‌نامه از شیخ بهایی در ۱۴ جمادی الاولی سال ۹۹۳ (فهرست نسخه‌های خطی کتابخانه دانشگاه تهران: ج ۸ ص ۵۶۳ نسخه ش ۱۹۴۶).

۲۹. جلال‌الدین یا جمال‌الدین ابن‌الأمیر تاج‌الدین

دریافت اجازه‌نامه از شیخ بهایی. قسمتی از متن اجازه: العامل العالم الناسک المتورع الحسیب السیب المدقق، شارح الأحادیث المصطفویة و ناقد الاخبار النبویة، ذو الأخلاق السنیة الرضیة و الأفعال الحمیة المرضیة، جامع الفضائل و المناقب و مجمع الآثار و المناصب .... (أعیان‌الشیعة: ج ۴ ص ۲۰۱).

۳۰. شیخ جعفر بن لطف‌الله‌ العاملی

توصیف شیخ بهایی در اجازه‌ای که برایش صادر نموده، نشان از علم و فضل و تقوی و ذکاوت و تیزهوشی ایشان دارد: الفاضل التقی الزکی الذکی، ذو‌الذهن‌الوقاد و الطبع‌النقاد، تاریخها ۱۱ شوال سنة ۱۰۲۰ (همان: ج ۴ ص ۱۲۸).

۳۱. حاتم بیک اردوبادی

حاتم بیک اردوبادی، از وزرای شاه عباس بود. شیخ بهایی به اسم وی تحفه حاتمیه در اسطربلاب را به رشته تحریر در آورده و آن را در هفتاد باب تنظیم نموده، و به همین دلیل به نام هفتاد باب اشتهار یافته است (همان: ج ۴ ص ۳۰۰).

۳۲. ملا حسن علی بن عبدالله شوشتری

دریافت اجازه‌نامه از شیخ بهایی در سال ۱۰۳۰ (النریعة: ج ۱ ص ۲۳۷؛ فهرست نسخه‌های خطی کتابخانه مجلس: ج ۱۴ ص ۵۴).

۳۳. مولانا حسینا

دریافت اجازه‌نامه از شیخ بهایی در سال ۱۰۰۳ (فهرست نسخه‌های خطی کتابخانه وزیری: ج ۳ ص ۱۰۲۷).

۳۴. حاج حسین یزدی اردکانی (أعیان‌الشیعة: ج ۶ ص ۱۹۱)

۳۵. حسین بن حسن‌العاملی‌ المشغری (زنده در سال ۱۰۴۸)

عالمی است فاضل، صالح و بزرگ‌منش. در شعر و ادب شخصی توانمند بود. اجازه‌نامه‌ای از شیخ بهایی دارد، و در اواخر عمر مجاورت حضرت امام رضا علیه‌السلام نمود و در خراسان دار فانی را وداع گفت (أمل‌الآمل: ج ۱ ص ۷۰).

۳۶. سید حسین مشهدی

دریافت اجازه‌نامه از شیخ بهایی در سال ۱۰۳۰ (فهرست نسخه‌های خطی کتابخانه ملک: ج ۵ ص ۲۳۵ نسخه ش ۱۱۱۸).

۳۷. سید سلیمان

دریافت اجازه‌نامه از شیخ بهایی در ۳ صفر ۱۰۱۶ (فهرست نسخه‌های خطی کتابخانه مرعشی: ج ۱ ص ۸۷ نسخه ش ۷۵).

۳۸. شاه حسین طالبی

دریافت اجازه‌نامه از شیخ بهایی در سال ۱۰۰۳ (فهرست نسخه‌های خطی کتابخانه مرعشی: ج ۵ ص ۲۵۰ نسخه ش ۱۸۲۱).

۳۹. کمال الدین شاهمیر حسینی

دریافت اجازه‌نامه از شیخ بهایی (فهرست نسخه‌های خطی کتابخانه طبسی: نسخه ش ۵۴۰).

۴۰. مولی صفی الدین محمد قمی

دریافت اجازه‌نامه از شیخ بهایی در سال ۱۰۲۵ در قم (کشف الحجب و الاستار: ص ۱۷).

۴۱. حسین المشغری (زنده در سال ۱۰۴۸)

فردی فاضل، صالح، شاعر و اديب بود. مسافرتی از هند به اصفهان سپس به خراسان داشت و در آنجا دار فانی را وداع گفت (أمل الأمل: ج ۱ ص ۶۹).

۴۲. خداوردی (زنده در سال ۱۰۳۱)

دریافت اجازه‌نامه از شیخ بهایی در سال ۱۰۱۱. کتاب زبدة الرجال، و کتابی در باب امامت و حاشیه بر الفهرست شیخ طوسی از آثار اوست (ریاض العلماء: ج ۲ ص ۲۳۵).

۴۳. العابدین تبریزی (أعیان الشیعة: ج ۷ ص ۱۶۴)

۴۴. سید زین العابدین حسینی خادم

از تألیفات اوست: مصباح العابدین به زبان فارسی که آن را برای شاه عباس صفوی نوشته، و کتاب التحفة الصفویة به زبان فارسی در اصول دین و عبادات فروع دین و ردّ باقی مذاهب (همان: ج ۷ ص ۱۶۵).

۴۵. شریف الدین محمد رویدشتی (أمل الأمل: ج ۲ ص ۲۷۲)

۴۶. صالح بن الحسن الجزائری

دریافت اجازه نامه از شیخ بهایی. آغاز آن چنین است: حمدا لمن وفقنا لتهدیب الروایة (أمل الأمل: ج ۲ ص ۲۷۲).

۴۷. عبدالرزاق لاهیجی (طبقات اعلام الشیعة: قرن ۱۱ ص ۳۱۹)

۴۷. کمال الدین ابوتراب عبدالصمد عاملی
دریافت اجازه نامه از شیخ بهایی در ۹ ربیع الاول ۹۹۵ (فهرست نسخه‌های خطی کتابخانه
دانشگاه تهران: ج ۳ ص ۱۰۶۶).

۴۸. عبدالله بن ابراهیم مساعد نعمای حویزای
دریافت اجازه نامه از شیخ بهایی (فهرست نسخه های خطی کتابخانه آستان قدس: ج ۶
ص ۶۰۱).

۴۹. سید عبدالمختار حسینی موسوی
دریافت اجازه نامه از شیخ بهایی (فهرست نسخه های خطی کتابخانه دانشگاه تهران: ج ۳
ص ۴).

۵۰. عبد الله بن منصور قزوینی
فقیه امامی، محدث. شرح خلاصة الحساب شیخ بهایی، شرح ألفیه ابن مالک، رساله‌ای در اثبات
امامت امیر المؤمنین (غدیریة) که همگی به زبان فارسی می باشد، از تألیفات وی می باشد (اصل
الاصل: ج ۲ ص ۱۶۱).

۵۱. شیخ زین الدین علی بن احمد نباطی
دریافت اجازه نامه از شیخ بهایی در اواسط صفر ۱۰۱۲ در اصفهان و باز دوم در جمادی الاول
۱۰۱۲ (فهرست نسخه های خطی کتابخانه آستان قدس: ج ۵ ص ۴۹۴).

۵۲. مولانا علی جیلانی
دریافت اجازه نامه از شیخ بهایی در صفر ۹۹۳ (فهرست نسخه های خطی کتابخانه مرعشی: ج ۱۱
ص ۱۲۲).

۵۳. علی بن شاه محمود الباقفی (زنده در سال ۱۰۴۰) (فهرست نسخه های خطی کتابخانه مرعشی: ج ۱۱
ص ۱۲۲).
از آثار اوست: مجمع المسائل، منهاج الفلاح در أعمال سال و دعاها و آداب طهارة و صلاة (اصل
الاصل: ج ۲ ص ۱۸۹).

۵۴. علی بن نصر الله اللیثی الجزائری (زنده در سال ۱۰۳۹) (همان: ج ۲ ص ۲۰۸).

۵۵. ابوالقاسم الرازی (طبقات اعلام الشیعة: قرن ۱۱ ص ۴۴۸)

۵۶. میرزا قاضی بن کاشف الدین محمد الأردکانی الیزدی
التحفة الرضویة در شرح صحیفة سجادیة (الذریعة إلى تصانیف الشیعة: ج ۳ ص ۴۳۵)، تحفه محمدیه
(همان: ج ۳ ص ۴۶۷)، جهان نمای عباسی (همان: ج ۵ ص ۳۰۱)، چوب چینی (همان: ج ۵ ص
۳۱۰) از آثار اوست (أعیان الشیعة: ج ۸ ص ۴۴۸).

۵۷. کمال الدین حسینی (همان: قرن ۱۱ ص ۴۶۶).

۵۸. لطف الله حسینی (همان: قرن ۱۱ ص ۴۷۵).

۵۹. مراد بن علی خان التفریشی (ت ۹۶۵، م ۱۰۵۱)

حاشیه بر مختلف الشیعة علامه حلّی، لبّ الفرائد، حاشیه بر من لا یحضره الفقیه صدوق، العریضة المهدویة، الذریعة الحسینیة، الانفعالیة (الذریعة إلى تصانیف الشیعة: ج ۲ ص ۴۰۱)، الرسائل الکثیرة (همان: ج ۱۰ ص ۲۵۴)، از آثار وی است (الفوائد الرضویة: ص ۶۶۳).

۶۰. جلال الدین محمد

دریافت اجازه نامه از شیخ بهایی در سال ۱۰۱۶ (فهرست نسخه های خطی کتابخانه دانشگاه تهران: ج ۱۶ ص ۲۱۷).

۶۱. محمد امین

دریافت اجازه نامه از شیخ بهایی در سال ۱۰۱۴ (همان: ج ۳ ص ۱۷۵۹).

۶۲. امیر محمد باقر حسینی

دریافت اجازه نامه از شیخ بهایی در سال ۱۰۲۶ (همان: ج ۸ ص ۳۵۴).

۶۳. محمد بن سدید الدین علی بن شهاب الدین أحمد بن نعمة الله علی بن أحمد ابن خاتون (م بعد ۱۰۵۵)

شرح جامع عباسی شیخ بهایی، حاشیه بر تحریر الاحکام علامه حلّی، شرح / ارشاد الاذهان علامه حلّی، کتابی در مورد امامت، شرح / اخلاق ناصری شیخ طوسی و ترجمه شرح چهل حدیث شیخ بهایی از آثار وی است (أمل الآمل: ج ۱ ص ۱۶۹).

۶۴. محمد بن عبد الحی الشریف (نصیر امامی)

دریافت اجازه نامه از شیخ بهایی در دهه اول ذی قعدة ۱۰۱۲ (فهرست نسخه های خطی کتابخانه مرعشی: ج ۱۷ ص ۱۶۷).

۶۵. محمد بن علی العاملی التبنینی (زنده در سال ۱۰۳۰)

عالم، فاضل، فقیه، صالح، زاهد و عابد از صفاتی است که شیخ حر عاملی در وصف وی گفته است. سنن الهدایة در علم درایة، و جامع للأقوال از آثار قلمی اوست (أمل الآمل: ج ۱ ص ۱۶۲).

۶۶. مظفر الدین علی

رساله ای از شرح حال استادش، شیخ بهایی، از خود به یادگار گذاشته است (أعیان الشیعة: ج ۸ ص ۱۵۰).

ادبیات
کتابخانه

۶۷. سید الامیر معین الدین محمد اشرف بن حبیب الله الحسنی الحسینی الطباطبائی
شرح تشریح الأفلاک (الذریعة إلى تصانیف الشیعة: ج ۱۳ ص ۱۴۶) و شرح جامع عباسی (همان:
ج ۱۳ ص ۱۷۲)، از آثار اوست .

۶۸. محمد حسین بن محمود سلیمی
دریافت اجازه نامه از شیخ بهایی در سال ۱۰۲۵ (فهرست نسخه‌های خطی کتابخانه مرعشی: ج ۲۸
ص ۴۳۱).

۶۹. محمد رضا مشهدی
شیخ بهایی دو بار به مشهدی اجازه داده، بار اول در سال ۱۰۰۶ و بار دوم در ۱۰۱۶ (فهرست
نسخه‌های خطی کتابخانه مرعشی: ج ۱۵ ص ۱۳).

۷۰. محمد صالح طالقانی
دریافت اجازه‌نامه از شیخ بهایی در ۲۸ ربیع الاول ۱۰۱۸ (فهرست نسخه‌های خطی کتابخانه
گلیپایگانی: ج ۲ ص ۱۰).

۷۱. قطب الدین محمد علی تبریزی
دریافت اجازه‌نامه از شیخ بهایی در ربیع الثانی ۱۰۰۹ (فهرست نسخه‌های خطی کتابخانه مرعشی:
ج ۲ ص ۴۵۲).

۷۲. کمال الدین محمد کاظم گیلانی تنکابنی
شیخ بهایی سه بار به تنکابنی اجازه داده، بار اول در ۳ رجب ۱۰۰۸، بار دوم در شوال ۱۰۱۰، بار
سوم در ۱۰۱۱ (همان: ج ۱۰ ص ۱۸۳؛ طبقات اعلام الشیعه: قرن ۱۱ ص ۴۶۲).

۷۳. شمس الدین محمد کشمیری (الذریعة إلى تصانیف الشیعة: ج ۱ ص ۱۹۷)

۷۴. مولانا محمد یوسف
دریافت اجازه نامه از شیخ بهایی ۲۹ صفر ۱۰۲۹ (فهرست نسخه‌های خطی کتابخانه مرعشی:
ج ۲۷ ص ۲۰۱).

۷۵. مولی حسام الدین محمود بن درویش علی الحلی (م بعد ۱۰۷۰)

سید علی خان مدنی در اول شرح صحیفة سجادیه، از وی به عنوان زبده المجتهدین یاد کرده. تنها
اثری که از وی به یادگار مانده، رساله میزان المقادیر است (ریاض العلماء: ج ۱ ص ۱۳۷).

۷۶. سید نظام الدین علوی عاملی

دریافت اجازه‌نامه از شیخ بهایی در ۱۵ جمادی الاولی سال ۱۰۱۷. سیادة الاشراف، منهج الصفویة، مصقل الصفا، معارف الالهیة، کشف الحقائق، مفتاح الشفاء، عروة الوثقی و النفحات از آثار وی است (تکملة أمل الآمل: ص ۹۶).

۷۷. ملا یحیی لاهیجی

دریافت اجازه‌نامه از شیخ بهایی در ۱۰۲۵ (فهرست نسخه‌های خطی کتابخانه سپهسالار: ج ۳ ص ۱۰۲).

۷۸. شیخ یونس بن حسن صمیری جزایری

دریافت اجازه‌نامه از شیخ بهایی در دوم رمضان المبارک ۱۰۱۲ (فهرست نسخه‌های خطی کتابخانه ادبیات تهران: ج ۲ ص ۴۱).

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

کتاب‌نامه

۱. جامع الرواة وازاحة الاشتباهات عن الطرق والاسانيد، محمد علی اردبیلی، بیروت، دارالاضواء، ۱۴۰۳ ق.
۲. أعيان الشيعة، سيد محسن امين، تحقيق: حسن امين، دارالتعارف، بيروت، ۱۴۰۶ ق.
۳. أمل الآمل، محمد بن حسن حر عاملی، تحقيق: سيد احمد حسینی، انتشارات دارالکتاب اسلامی.
۴. تتميم أمل الآمل، شيخ عبد النبي قزوينی، تحقيق: سيد احمد حسینی، کتابخانه آیت الله مرعشی نجفی، ۱۴۰۶ ق.
۵. تعلیقة أمل الآمل، میرزا عبدالله افندی اصفهانی، تحقيق: سيد احمد حسینی، کتابخانه آیت الله مرعشی نجفی، ۱۴۱۰ ق.
۶. تکملة أمل الآمل، سيد حسن صدر، تحقيق: سيد احمد حسینی، کتابخانه آیت الله مرعشی نجفی، ۱۴۱۰ ق.
۷. الذريعة إلى تصانيف الشيعة، شيخ آغا بزرگ تهرانی، بیروت: دارالاضواء، ۱۴۰۳ ق.
۸. روضات الجنات فی اصول العلماء و السادات، محمد باقر موسوی خوانساری، تهران: کتابخانه اسماعیلیان، ۱۳۹۰ ق.
۹. رياض العلماء و حياض الفضلاء، عبدالله افندی، تحقيق: سيد احمد حسینی، قم: کتابخانه آیت الله مرعشی نجفی.
۱۰. ريحانة الادب فی تراجم المعروفين بالكنية او اللقب، محمد علی مدرس تبریزی، تهران: کتابفروشی خیام، ۱۳۶۹ ش.
۱۱. طبقات اعلام الشيعة، شيخ آغا بزرگ تهرانی، تحقيق: علینقی منزوی، قم: مؤسسه اسماعیلیان، چاپ دوم.
۱۲. فهرست نسخه های خطی کتابخانه ادبیات تهران، تهیه و تنظیم: محمد تقی دانش پژوه.
۱۳. فهرست نسخه های خطی کتابخانه سپهسالار، تهیه و تنظیم: محمد تقی دانش پژوه، چاپ مجلس.
۱۴. فهرست نسخه های خطی کتابخانه طبسی، تهیه و تنظیم: ابوالفضل حافظیان.
۱۵. فهرست نسخه های خطی کتابخانه کتابخانه وزیري، تهیه و تنظیم: محمد شیروانی.
۱۶. فهرست نسخه های خطی کتابخانه گلیایگانی، تهیه و تنظیم: ابوالفضل حافظیان، قم، چاپ خیام.
۱۷. فهرست نسخه های خطی کتابخانه مجلس سنا، تهیه و تنظیم: محمد تقی دانش پژوه و بهاء‌الدین علمی انواری.
۱۸. فهرست نسخه های خطی کتابخانه مجلس، تهیه و تنظیم: عبدالحسین حایری، کتابخانه مجلس شورای اسلامی، چاپخانه مجلس.

۱۹. فهرست نسخه های خطی کتابخانه مرعشی، تهیه و تنظیم: سید احمد حسینی، قم: کتابخانه آیت الله مرعشی نجفی.
۲۰. فهرست نسخه های خطی کتابخانه مسجد اعظم، تهیه و تنظیم: رضا استادی، چاپخانه سلمان فارسی، بهار ۱۳۶۵ ش.
۲۱. فهرست نسخه های خطی کتابخانه ملک، تهیه و تنظیم: احمد منزوی و سید محمد باقر حجتی، نشر هنر چاپ اول، بهار ۱۳۶۳.
۲۲. فهرست نسخه های خطی کتابخانه گوهر شاد، تهیه و تنظیم: محمود فاضل، مشهد: کتابخانه جامع گوهرشاد، ۱۳۶۳ ش.
۲۳. گلشن ابرار، جمعی از پژوهشگران حوزه علمیه قم، زیر نظر پژوهشکده باقر العلوم، قم: نشر معروف، ۱۳۷۹ ش.
۲۴. مستدرکات اعیان الشیعه، سید حسن امین، بیروت: دارالتعارف، ۱۴۰۸ ق.
۲۵. موسوعة طبقات الفقهاء، شیخ جعفر سبحانی، قم: مؤسسه امام صادق، ۱۴۱۸ ق.
۲۶. یادنامه مجلسی، به اهتمام: مهدی مهریزی و هادی ربانی، سازمان چاپ و انتشارات وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی